

Л. Л. Жданова,
д.е.н., професор кафедри загальної
економічної теорії та економічної
політики Одеського національного
економічного університету, м. Одеса, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Головний теоретико-методологічний принцип дослідження відтворення суспільного капіталу класичної школи політичної економії – єдність соціально-економічного і функціонального підходів.

Основні етапи становлення класичної теорії відтворення виокремлюються відповідно до руху пізнання сутності економіки у єдності з характером її функціонування. Відволікаючись від докладного аналізу внеску, зробленого кожним з представників цього напрямку досліджень, можливо зазначити лише ті напрацювання, які характеризують саме етап у становленні цілісної теорії.

Перша цілісна картина руху усього суспільного капіталу, яку намалював Ф. Кене, включала у розуміння процесу гроші. Далі – А. Сміт, який висловив ідею про розділення капіталу і доходу. Потім – С. Сісмонді. Він зробив гігантський крок уперед у розумінні відтворення суспільного капіталу. С. Сісмонді розділив національний дохід за соціально-економічною природою доходів: доходи від праці – одна частина, доходи від власності і підприємництва – інша. Одночасно від розділив галузі, що виробляють товари, які складають національний дохід на два підрозділи: один виробляє звичайні предмети споживання, які оплачують заробітною платою, інший – виробляє предмети споживання більш високої якості, які купують, сплачуючи доходами від власності і підприємництва. Синтезував ці ідеї К. Маркс. Він єдність соціально-економічного змісту і натурально-речової форми поширив на весь суспільний капітал, виділивши в ньому по цьому признаку 3 частини: I підрозділ – виробляє засоби виробництва, які за соціально-економічним змістом є капіталом; II а – виробляє звичайні предмети споживання, які за соціально-економічним змістом є доходом найманої праці; II б – виробляє предмети споживання більш високої якості, які за соціально-економічним змістом є доходом власників і підприємців.

Логічним продовженням класичної політичної економії стала радянська політекономія. Її пошуки соціально-економічного змісту радянської економіки були спрямовані на доказ того, що це – антикапітал, тоді як за змістом, як це виглядає з минулим часом, це був альтеркапітал. Ще на зорі свого існування радянська політекономія висунула тезу, що радянська система – це державний

капіталізм. Так само трактував радянську систему у 90-ті роки XX століття і А. К. Покритан.

Головні дослідження радянської політекономії були сконцентровані на розробці механізму функціонування народного господарства. З цієї точки зору її дослідження збігаються з дослідженнями мікро- та макроекономіки, логічний інструментарій яких був розроблений для аналізу економіки ринкового типу. Мікроекономіка досліджує ринкову рівновагу на товарних ринках, на ринках факторів виробництва, загальну рівновагу. Макроекономіки, перш за все Дж. М. Кейнс, визначає, що загальна рівновага може бути встановленою на такому рівні, коли існують незавантажені виробничі потужності, безробіття. З цієї причини, для підвищення обсягу випуску, ступеня завантаження виробничих потужностей, зниження рівня безробіття, Дж. М. Кейнс запропонував виробляти на світовий ринок товарів на більшу суму грошей, ніж купувати там. Таким чином, чистий експорт має бути позитивною величиною. Як видно з даних табл.1

Таблиця 1.

ЧИСТИЙ ЕКСПОРТ, % ВВП*

	Світ	Країни з високим доходом	Країни з середнім доходом	Країни з низьким доходом
2010	0,9	0,5	1,5	-5,3
2015	0,7	1,0	0,5	-13,4
2020	0,7	0,8	0,9	-10,9
2021	1,0	1,2	0,9	-10,3

* Розрахунки автора на основі даних:

[https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart%](https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart%20)

[https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.KD.ZG?view=chart](https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.KD.ZG?view=chart%20)

рекомендації Дж. М. Кейнса виконують розвинуті країни та країни середнього рівня розвитку. Слаборозвинуті країни мають від'ємну величину чистого експорту, а це свідчить, що ці країни є боржниками на світовому ринку, тобто боржниками міжнародних кредитних організацій – Світового банку, Міжнародного валютного фонду. Така картина вартісних відносин між країнами віддзеркалює протиріччя не лише між ними, але і протиріччя всередині країн з позитивним чистим експортом. Одним з найважливіших протиріч всередині цих країн є нерівномірність динаміки складових частин продуктивного капіталу, диспропорції між грошовою формою капіталу (тимчасово вільними грошовими ресурсами) і можливостями їх прибуткового інвестування у реальному секторі економіки. Альтернативою стає спрямування грошових ресурсів на фінансові ринки, насамперед, на ринок акцій, тобто на фондову біржу.

На фондовій біржі представлені акції різних компаній – як традиційних галузей промисловості, так і нових, високотехнологічних. Високотехнологічні

компанії виробляють товари, в ціні яких присутня інтелектуальна рента, яка веде до більш високого прибутку, відповідно, і більш високого дивіденду. Курс акцій високотехнологічних компаній виявляється вищим, ніж у компаній традиційних галузей. Сумарна вартість акцій високотехнологічних компаній перевищує грошовий капітал, інвестований у їх створення і функціонування. В результаті виникає перетворене уявлення про масштаби багатства і соціальне значення цих компаній. Формуються ірраціональні форми економічних відносин, коли ціна акції віддзеркалює не реальні процеси, що відбуваються в реальному секторі економіки, а перетворені процеси руху позичкового капіталу у цілому, у тому числі на ринку цінних паперів. Коли центральні банки, у боротьбі зі спадом виробництва, знижують ставку відсотку для стимуляції інвестицій, курс акцій автоматично зростає. На ринку цінних паперів роздувається свого роду бульбашка, яка не віддзеркалює соціальну матерію, а лише – уявлення людей про можливі доходи.

Сучасній економіці властивий пришвидшений рух грошового капіталу. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям здійснюється миттєве переміщення значних грошових сум лише у вигляді електронних сигналів, що надає грошам вид віртуальної реальності. Посилюється відрив грошового капіталу від товарного, реального сектору економіки від фінансового. Інвестиції у виробництво, як і само виробництво стають не вигідними на тлі обороту грошового капіталу на біржі. Обороту грошей не відповідають товарні маси. Рух грошей здійснюється не в натурально-речовій формі світових паперових грошей, або золота, а лише у вигляді електронних сигналів.

Відбувається віртуалізація економічних відносин у сфері грошей і грошового обігу.

В сучасних умовах соціологи, політологи, культурологи, філософи ввели у науковий оборот множину часткових трактувань капіталу: людський капітал, інтелектуальний капітал, культурний капітал, соціальний капітал, інформаційний капітал, яким неможливо знайти логічне місце у системі категорій політичної економії, мікроекономіки, макроекономіки.

Множачи трактування капіталу, відірвані від його сутності, дослідники створюють зростаючий потік різних віддзеркалених ірраціональних форм, які існують одночасно і поряд із суттєвими формами. В результаті народжується різноманітне розуміння дійсності, яка втрачає однозначне визначення, сутність вислизає від розуміння.

Дослідження суспільного капіталу, пропорцій його відтворювальної структури у ХХІ столітті виявилось перенесенням у сферу віртуальних та ірраціональних форм. Змішання сутнісних категорій сфери реального виробництва з категоріями, що виникають у процесі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а також у сфері товарного обігу та світової конкуренції ведуть до хаотизації уявлень про процеси, що відбуваються у реальному секторі економіки.